

LORD MORAN NAPLÓJA

Amikor 1940-ben Winston Churchill az angol háborús kormány miniszterelnöke lett, előrehaladott kora miatt, akarata ellenére, kormányhatározattal Sir Charles Wilson (a későbbi Lord Morant) kinevezték személyi orvosának. A két férfi zökkenővel kezdődő kapcsolata bensőséges barátsággá fejlődött, és Lord Moran valóságga árnyéka lett a miniszterelnöknek; vele volt otthon, s elkíserte külföldre, a nagy történelmi találkozókra; magánorvosi gyakorlatát feladva figyelemmel kísérte a politikai, művészeti, sőt a tudományos eseményeket is, személyes ismeretséget kötött sok vezető államférfival és hadvezérrel. Amikor Churchill megszűnt miniszterelnök lenni, akkor is ő kísérte el Franciaországba és máshova, ahol az agg politikus megrendült egészségi állapotát igyekezett helyreállítani. Akkor is árnyéka maradt, amikor Churchill végképp visszavonult a politikai életből.

A napló, amelynek eredeti címe: Winston Churchill — The Struggle for Survival 1940—1965 (Winston Churchill — küzdelem az életben maradásért, 1940—1965. Sphere Books Limited, London), bizonyossága annak, hogy Lord Moran alapos megfigyelő, a történelmi helyzeteket jól érzékelő íróember. Az első világháborúban szerzett élményeit a The Anatomy of Courage (A bátorság anatómiája) című művében örökítette meg. Hivatalos kinevezésétől kezdve szinte nap mint nap feljegyezte mindazt, amit Churchill mondott, ami körülötte történt, gondozottja egészségi állapotának változásait, hangulati hullámzásait, erényeit és hibáit. A feljegyzéseket Churchill haláláig folytatta, de a kiadott naplóból az öt utolsó évet már nem közölte, mert „nincs értelme az elbeszélést történelmi jelentőségének megszűnése után is folytatni”.

A könyv megjelenése két táborra osztotta az angol közvéleményt. Egyesek elragadtatással és csodálattal beszéltek róla, másokat megdöbbentett, és a hippokratészi eskü megszegését is felrötták neki. Mary Soames, Churchill leánya például kijelentette, hogy Lord Moran gyalázatos cselekedetet követett el: megszegte az orvosi etikát.

Az előszóból kiderül, hogy a szerző az elismerés lehetősége mellett előre látta a támadásokét is. Azzal mentegetőzik, hogy az esetleges indiszkréciókért a Churchill életére és korára vonatkozó értékes történelmi adatok kárpótolnak. S hivatkozik az egyik legnagyobb angol történétíróra, az időközben meghalt G. M. Trevelyanre, aki szinte kötelességévé tette a napló megjelentetését: „Elkerülhetetlen, hogy erről az emberről előbb-utóbb ne kerüljön minden napvilágra. Meg kell tudnunk az igazságot.”

A több mint 800 lapra terjedő írásmű valóban sok értékes adatot tartalmaz. A napló egyik értékelője szerint ez — történelem. Valóban az, de nem a hivatalos emelvényről kinyilatkoztatott vagy a forrásokból rekonstruált, hanem a kulisszák mögött megírt történelem, éppen ezért az emberi vonások, a kor hangulata, a határozatokat, a döntéseket megelőző alkudozások, szenvedélyes összecsapások jobban kidomborodnak.

Nem könnyű 800 lapból csupán néhányat kiemelni. Válogatásunkban arra törekedtünk, hogy a főhős személyi szerepeltetése mellett a korszak nagy eseményei és kérdései is megelevenedjenek, a szovjet—angol viszony, az angol—amerikai kapcsolatok, a francia-kérdés, a viszontagságos észak-afrikai háború és az ún. semleges államok harca önállóságuk megtartására, és ha csak egy pillanatra is, bemutassuk a kor néhány főszereplőjét.

A válogatásnak elkerülhetetlenül megvan az a hátránya, hogy csak elszigetelt eseményeket mutat be. Ezért valamennyi szemelvényhez külön magyarázat kíván-

koznék, de helyszüke miatt csupán néhány észrevételt teszünk: a moszkvai találkozó nem végződött olyan jó hangulatban, mint ahogy kezdődött, a TORCH-terv végrehajtása is késett, a Giraud—de Gaulle kibékülés tisztavirág életű volt. Törökország belépését a háborúba az angoloknak a későbbi utazások ellenére sem sikerült elérniük, a Németországra vonatkozó tervet nemsokára maga Roosevelt és Churchill is ellenezte.

Végül — betűrendben — néhány adat a szemelvényben szereplő személyekről és helynevekről:

Adana, város Dél-Törökországban, a szíriai határ közelében.

Admiralty House, Churchill kinevezése után még egy ideig itt lakott, mint a tenger-nagyi hivatal volt első lordja.

Alex — Alexander, M., tábornaszernagy, az El Alamein-i győztes.

Annexe, a hadügyminisztérium egyik épülete.

Auchinlech, Sir Claude, tábornaszernagy, Közép-Kelet főparancsnoka 1941-től 1942-ig, 1942-ben az észak-afrikai angol csapatok fővezére. Rommel sikerei után Churchill leváltotta.

Ava, John Waverly felesége.

Beaverbrook, Lord, közellátásügyi miniszter, több magas hivatal viselője; 1955-ben többek között ő javasolta Churchill lemondatását.

Brook, Rupert Chawner (1887—1915), neves költő, éppen a Dardanellák felé utazott, amikor 1915-ben meghalt. Verset írt Gallipoliról.

Brooke, Alan, majd First Viscount Alanbrooke, tábornaszernagy, 1941-ben vezérkari főnök.

Chartwell, Churchill vidéki lakóhelye.

Chequers, kastély és birtok Londontól mintegy 80 km-re; 1920-tól a mindenkori angol miniszterelnök vidéki rezidenciája.

Cherwell, Lord of Oxford (1886—1957), Churchill technikai és tudományos tanácsadója, eredeti neve Prof. Lindemann.

Christopher, Christopher Soames, Churchill unokája (Mary fia).

Clark Kerr, Sir Archibald, moszkvai angol nagykövet.

Clemmie, Churchill felesége.

Gallipoli, az első világháborúban (1915. április) az angolok itt próbáltak partraszállni a Dardanellákban.

Giraud tábornok, francia Észak-Afrika főbiztosa.

Gott, W. Straffer, altábornagy, Churchill őt akarta kinevezni a nyolcadik hadosztály főparancsnokának, de kinevezése előtt néhány nappal hősi halált halt.

Harriman, Averell, amerikai diplomata, Roosevelt személyes képviselője az Egyesült Királyságban.

Hill, Mrs., Churchill titkárnöje.

Hopkins, Harry, Roosevelt elnök tanácsosa és bizalmasa.

Inönü, Iszmet, Törökország köztársasági elnöke.

Jacob, Jan, az észak-afrikai angol csapatok altábornagya.

James, Henry (1843—1916), amerikai író; erős szavakkal bírálta az amerikai életformát.

Johnston, Tom, Skócia minisztere 1941—45-ig.

Leahy, William, amerikai tengernagy, az amerikai vezérkar főnöke.

Leathers, Lord, szállításügyi miniszter.

Mary, Mary Churchill vagy Mrs. Christopher Soames, Churchill egyik leánya.

Max, lásd Beaverbrook.

McIntire, Ross, ellentengernagy, Roosevelt elnök személyi orvosa.

Morgenthau, Henry, az Egyesült Államok pénzügyminisztere.

Prof., lásd Cherwell.

Pugh, Miss, Churchill titkárnöje és gondozója.

Scapa, fontos hajótámaszpont mindkét világháborúban az Orkney-szigeteken.

Sawyers, Churchill inasa.

Steinhardt, Lawrence, az Egyesült Államok törökországi nagykövete.

Tono Bungay, Wells egyik regénye.

TORCH, fáklya, az észak-afrikai partraszállás tervének fedőneve.

Waverley, Sir John Anderson, Viscount Waverley, magas állami hivatalokat betöltő angol politikus.

Wilson, Sir Henry Maitland (Jumbo), tábornaszernagy.

B. A.

CHURCHILL ORVOSA. HOPKINS ELKÖTELEZETTSÉGE

1940. május 24.

Winston Churchill 65 éves. Most neveztek ki miniszterelnöknek, és én lettem az orvosa. Nem azért, mintha ő akarta volna, hogy külön orvosa legyen, hanem mert a kormány egyes tagjai megértették: milyen fontos szerepet tölt be, és elhatározták: valakinek ügyelnie kell egészségi állapotára.

Ilyen kétséges körülmények között mentem fel reggel az *Admiralty House*-ba, azon töprengve, vajon milyen fogadtatásban lesz részem. Már dél volt, ennek ellenére az ágyban találtam: valami hivatalos iratot olvasott. Megálltam az ágya mellett, ő azonban tovább olvasott. Bizonyos idő után, mely egészen hosszúnak tűnt, letette papírjait és türelmetlenül így szólt:

— Nem értem, miért csinálnak akkora hühöt. Nincs nekem semmi bajom.

Ismét felkapta papírjait, és megint hozzálátott az olvasáshoz. Végre félretolta pihenő ágát, hátradobta hálóöltözékét és hirtelen így szólt:

— Emésztési zavaraim vannak, és ime, ez rá a gyógyszerem.

Ezzel nekigyürkőzött, és bemutatott nekem néhány légzési gyakorlatot. Nagy fehér hasa fel-alá járt. Az ajtón hirtelen kopogás hallatszott és a ME* egy lepedőbe burkolózott, éppen akkor, amikor Mrs. Hill belépett a szobába.

Nemsokára ezután távoztam. Nem szeretem ezt az állást, és nem hiszem, hogy ez a megoldás sokáig tartson.

*

Legközelebbi naplóbejegyzésem 1941 januárjából származik. Ennek a hónapnak egyik napján, amikor a *Storey's Gate*-en át felmentem az *Anneze-re*, az ajtónálló azt mondotta, hogy Mrs. Churchill beszélni óhajt velem, még mielőtt a ME-kei találkoznék. Tudomásomra hozta, hogy a ME Scapába akar menni.

— Mikor?

— Ma délután, Arrafelé hóvihar van,

és Winston nagyon meg van hülve. Önnek itthon kell tartania őt.

Bementem a szobájába, és felmondtam szerepemet. A ME arca nagyon kivörösödött, a hálórúhát ledobta magáról, és ordítani kezdett: „Micsoda ostobaság! Természetes, hogy megyek.”

Visszamentem Mrs. Churchillhez, hogy jelentsem a fejleményeket. „Nos — mondta kurtán —, ha nem tudja megakadályozni, legalább annyit tehet, hogy vele megy.” Semmi sem volt nálam, de a ME kölcsönadott egy nagykabátot, széles asztrahán gallérral. Jó lesz a szél ellen, jegyezte meg. A látogatás célja az volt, hogy feltűnő búcsút vegyen Lord Halifaxtól, aki mint washingtoni nagykövetségünk akkor indult átvenni hivatalát. Nekem azonban az a gyanúm, a ME igazi célja az volt, hogy Scapán megtekintse a hadiflottát. A hófúvás és a lélegzetállító dara miatt én nem tudtam olyannyira lelkesedni, mint ő. Ami Lord Halifaxet illeti, még ebben a sarki környezetben is egy elmaradt olasz paraszt benyomását keltette.

Visszatértünkkor Tom Johnston velünk vacsorázott a glasgow-i *Station Hotel*-ben. En az elhanyagolt külsejű Harry Hopkins mellett ültem. Kis idő múlva felállt, és a ME felé fordulva így szólt:

— Gondolom, Ön kívánsa arra, mit fogok mondani Roosevelt elnöknek, amikor visszatérek. Nos, egy verset idézek Önnek a könyvek könyvéből. Ennek igazságán nevelkedett Mr. Johnston anyja és az én skót anyám: „*Mert ahova te megy, oda megyek, és ahol te megszállsz, ott szállok meg; a néped az én népem és Istened az én Istenem.*” Ezután nagyon halkán hozzátette: „*Örökön örökké.*”

Meglepődve láttam, hogy a ME könyvezik. Tudatában volt, mi az igazi értelme ennek. Még ránk is úgy hatottak a szavak, mint a fuldoklónak dobott mentőkötél.

SMUTS ÉS CHURCHILL ÉSZAK-AFRIKÁBAN

1942. augusztus 7.

Észrevettem, hogy amikor a többiek átöltözni mennek vacsorához, Smuts le-

megy a kertbe, és mintegy félóráig egyedül marad. Ma este csatlakoztam hozzá. Amikor a *The Ring and the Book*-ból kezdett idézni, és látta, hogy én folytatni tudom ott, ahol ő abbahagyta, hirtelen nagyon beszédes lett. Felajánlottam neki könyveimet, de azt válaszolta, hogy regényt ő nem olvas. A

* ME = miniszterelnök, a szerző is rövidítve írja. A fordító megjegyzése.

házbeliék azt mondják, hogy lefekvéskor magával viszi hálósobájába a görög Újtestamentumot. Amikor véletlenül kitudódott, hogy valamikor növénytanból is vizsgáztam, Dél-Afrika különböző fűfajtáiról kezdett beszélni. Ezeknek száma ezer meg ezer. Növénytani kézikönyvét mindig magával hordja. Amikor arról beszéltem neki, hogy az intellektus igazi megértésében és értékelésében milyen óriási jelentősége van a háborúnak, türelme fogytán volt, és ujjával a székén dobolt. Egyetértett azzal, amit mondtam, de az eszmék, a szellem emberének felsőbbrendűségéről kezdett beszélni:

— Ezért nélkülözhetetlen Winston. Eszméi vannak. Ha meghalna, senki sem tudná pótolni. A tett emberei a dolgok felszínén élnek. Nem alkotnak.

Végül felállt:

— Be kell mennünk, talán már keresnek is minket.

A vacsora alatt a profit ösztönzőjéről folyt a vita — talán inkább párbeszéd a ME és Smuts között. Szükségtelen hozzátennem, hogy a témát Smuts vetette fel, a ME-öt egyszerűen nem érdekelte. Smutsnak az az érzése, hogy nagy változásoknak kell bekövetkezniük.

ME: Amint öregszem, egyre inkább úgy látom, hogy a dolgokban bizonyos sablonosság nyilvánul meg.

Smuts: Igen, van bizonyos sablon a történelemben, de meglátni vagy követelni távolról sem könnyű.

Smuts ezután Gandhiról beszélt:

— Ő Isten embere. Ön és én világiak vagyunk. Gandhi vallásos indítékokra hivatkozott. Ön ezt sohasem tette. Ebben kudarcot vallott.

ME (széles vigyorral): Több püspököt csináltam, mint Szent Ágoston óta bárki más.

Smuts azonban nem húzta mosolyra az ajkát, arca nagyon komoly maradt.

Beszélgetésük alatt felmerült bennem a kérdés: milyen ember is Smuts? Vajon Dél-Afrika Henry Jamese ő? Vajon mint James az amerikai életről, úgy gondolkozik-e ő is búr honfitársairól, vagyis, hogy egy kissé primitívek? Itt egy dél-afrikai úgy jellemezte őt, mint aki kissé „távoli”; még a saját népe számára is idegen. Lényegében senki sem ismeri őt. Úgy látszik, hogy ez a magános, szigorú, biblikus szemléletű búr a maga külön világában él, mintha kiszakadt volna saját fajtájából.

Azért él, hogy a dolgok menjenek. Mindenkit, aki útjába lép, könyörtelenül félretol. A kormányban társaitól távol tartja magát. Számára az egész politikai apparátus csupán szükséges nyűg. A háború és a nagyvilág történései vetették felszínre, a dél-afrikai társadalom kérdései nem sokat jelentenek számára: a johannesburgi *slumok* nem érdeklik. Akárcsak Winston, ő is meg van győződve arról, hogy nincs a világon olyan dolog, amelyet ő ne tudna éppen olyan jól megcsinálni, mint bárki más. Annyi bizonyos, hogy rendkívül eszes, és mindenről kialakítja a maga külön véleményét. Ennek ellenére, mivel az emberi természet olyan amilyen, nagyon tartok attól, hogy dőlyfőssége kelepcébe csalja.

A kertben folytatott beszélgetésünk alapján az volt a benyomásom, hogy Smuts kemény ember (Auchinlech felfüggesztését nem kell neki tulajdonítani), olyan, akit csak az eszmék érdekelnek, s ha összegezni akarnók: akárcsak a ME, nem kerül közel a célhoz. Egyike azon keveseknek — mindössze kettő jut eszembe —, akikre Churchill hallgat: mert tiszteli eszejárását. A másik természetesen a Professzor (Lindemann, később Lord Cherwell). Winston felbátorodik, amikor Smutstól hallja, hogy a helyes vonalon halad.

Ami Auchinlechet illeti, Brooke azt mondja nekem, hogy ragyogó szellemű, nagyon tehetséges katona és ember, és igen erős jellemű. Talán azért került bajba, mert nem tudta megválasztani beosztottjait. Akiiket kinevezett, azok annyira szétszórták csapatainkat a sivatagban, hogy Rommelnek, jobb ágyúival és tankjaival, nem okozott nagy nehézséget egyenként legyőzni a szétszórt töredékeket. De egy másik okért is: Auch nem érti meg Winstont.

Amikor a ME vacsora után visszavonult szobájába, Jacob megállította és elmondta, hogy Gottot lelőtték és meghalt, amint Kairóba repült ugyanazon az útvonalon, amelyen két nappal korábban a ME repült kíséret nélkül. A ME megállt és a szőnyeget bámulta, majd nagyon lassan felvonszolta magát a lépcsőn. Az volt a határozat, hogy a nyolcadik hadsereget Gott parancsnoksága alá helyezik. Szeretném tudni, mihez kezd most a ME.

TALÁLKOZÁS MOSZKVÁBAN

1942. augusztus 12.

Délután öt óra volt, amikor Liberatorkunk leszállt a moszkvai repülőtéren. Egy kis csoport hivatalos személy, élükön Molotovval, fogadott. Az őrség díszlépésben haladt el a ME előtt, mialatt a zenekar Anglia, az Egyesült Államok és Oroszország nemzeti himnuszát játszotta. Azután autóbá tülünk, és nagy sebességgel rohantunk Moszkván keresztül egy fenyőerdőben lévő házhoz vagy dácsházhoz, amelynek a neve „Hetes számú állami villa“. A ME-öt a Sztálinnal való találkozás foglalkoztatta: hallgatag, elgondolkozó és ingerlékeny volt.

Az ajtóban egy idősebb házfelügyelő motyogott valamit. Éppen a nagykabátomat vetettem le, amikor kiáltást hallottam az emeletről. Egyszerre két lépcsőt ugorva rohantam fel, és ott találtam Winstont egy nagy fürdőszobában reszketve és szitkozódva.

— A víz iszonyúan hideg, és nem tudom, melyik a meleg csap.

Az ő csapajaik nem úgy működnek, mint a mieink, és az oroszbetűs felírás nem mondott sokat nekünk. Sawyers kint keresgélt valamit. Én babrálni kezdtem a csapokon. Hirtelen jéghideg víz-sugár áradt ki óriási nyomással. A ME-öt pontosan derékban kapta el. Felüvöltött, és amikor ismét levegőhöz jutott, átkozni kezdett ügyetlenségemért. Elszaladtam, hogy segítséget hozzak.

Engem egy napközi otthonban szállásoltak el, tágas, szépen tapétázott teremben, amelyben szellemes játékokkal teli szekrények sorakoztak egymás mellett.

Az értekezlet Sztálinnal, amelyen Molotov, Vorosilov, Harriman és Archibald Kerr, a mi nagykövetségünk vett részt, hét óráig kezdődött, és négy óráig tartott.

A ME visszatértek nem tudott napirendre térni a történetek felett:

— Az első két óra sivár és komor volt. Térképek meg érvek segítségével

hosszadalmasan elmondtam, hogy miért nem kezdeményezhetünk egy második arcvonalat. Sztálin azt válaszolta, hogy nem érthet egyet indítékainkkal. Ő pontosan az ellenkező érveket sorakoztatta fel. Mindenki hallgatag és mogorva volt. Végül kijelentette, felfogásunkat nem fogadhatja el, de jogunkban áll döntenie. A keserű kotyvalékot — Charles a megmondhatója — csak egyféleképpen lehet lenyelni: egyetlen korttyal. Az igazság az, hogy én nem próbáltam megédesíteni. Azt kértem, hogy beszéljünk nyíltan. Megkaptam. Sztálin, bár végtelenül kiábrándult volt, mégis türelmesen hallgatta magyarázatomat. Egyszer sem beszélt emelt hangon, egyszer sem vesztette el türelmét. Amikor a legrosszabbakat is elmondtam neki, rövid ideig mindketten szótlanok maradtunk. Azután Németország bombázásáról beszéltem, mire kissé barátságosabbnak látszott. Azt gondoltam, itt az idő, hogy előjök a TORCH-csal (Fáklya). Sztálin végre mindket fülével figyelt. „Segítse az isten ezt a vállalkozásukat“ — mondotta.

— Igazán ezt mondta? — kérdeztem.

— Ó, ő egészen gyakran hivatkozik az istenségre. — Amikor befejeztem magyarázatomat a TORCH-ról, bámulatba ejtett azzal, hogy felsorolta a négy indítékot, amiért a hadműveletnek eredményesnek kellene lennie. Először, hátulról lepné meg Rommel csapatait; másodsor, hamar kiugrasztaná Olaszországot a háborúból; harmadsor, harchoz vezetne a franciák és a németek között; negyedsor, belerémítené Spanyolországot a további semlegességbe. Csodálkoztam, hogy egy ennyire bonyolult jellegű, számára egészen új kérdést néhány pillanat alatt milyen könnyen a magáévá tett. Jellemző Sztálinra, hogy az egyetlen motívum, amelyet kihagyott, a Földközi-tenger megnyitása. Persze ő szárazföldi lény. Kiraktam kártyáimat az asztalra, és amikor elváltunk egymástól, már jó ba-

rátok voltunk, és szívélyesen ráztunk kezet. Az a szándékom, hogy szilárd kapcsolatot építsek ki ezzel az emberrel.

Ha a ME meg volt elégedve, a nagykövet el volt ragadtatva; nyilvánvalóan nagyon megkönnyebbült, hogy az első találkozás ilyen jól sikerült. Harriman felém fordult:

— Örülni fog, Sir Charles, ha megtudja, hogy aggályai alaptalanok voltak

Clark Kerr félrehúzott:

— A helyzet elég komor volt — mondta —, míg a ME elő nem hozta Németország bombázását. Sztálin ekkor kezdett először igazán érdeklődni. Megjegyezte, hogy értesülései szerint a bombázás nagyon nyugtalanítja a civil lakosságot...

— Ez törte meg a jeget? — kérdeztem.

— Nos — folytatta a nagykövet —, amikor Sztálin felengedett, a ME ügyesen előhozta a TORCH-ot. Egy krokodilust rajzolt, és megmagyarázta Sztálinnak, hogyan szándékozunk a bestia lágy részébe döfni a kést. Ezt jelentette a TORCH. Sztálin nem vette le a szemét a tolmácsról; minden szót figyelemmel kísért, majd felemelte kezét — itt a nagykövet utánozta mozdulatát —, hogy félbeszakítsa a ME-t. Egy kérdést akar feltenni: Mikor szándékszik Mr. Churchill partraszállani Észak-Afrikában. Amikor a ME azt mondta, hogy októberben, az oroszok elégedetten nevettek, ámbár Molotov megkérdezte, vajon nem lehetne az időpontot szeptemberre kitűzni.

Clark Kerr felhorkant:

— Volt egy tipikus sztálini találat. Amikor a ME hangsúlyozta a titkosság fontosságát, Sztálin ravaszul összeráncolta homlokát, és azt mondta, reméli, hogy a brit sajtóban semmi sem jelenik majd meg.

Már elmúlt éjfél, és a ME, aki nem vacsorázott, hozzálátott és elfogyasztott egy rakás ételt. A fogások között fejét keze között tartotta, és nem szólt egy szót sem... Végül kimerülten ásított.

— Csak egy fél tuat táviratot írok meg, aztán lefekszem — mondta pajkosan.

Egyelőre félig elszívott szivarját keresztbe tette a borospoharán, felállt és kinyújtózkodott. A táviratoknak, mondta ki a határozatot, várniuk kell reggelig. Szemlélatomást nagyon kimerült volt. Hiszen ma reggel hat órákor már kint volt a teheráni repülőtéren. Felvittem, hogy lefeküdjék, és vetkőzés közben megkérdeztem tőle, mit gondol Sztálinról:

— Gyorsan átlátott az Ön szempontjain?

— Rendkívülien gyorsan — válaszolt a ME. — Ez maga megérte az utazást. Stratégiám nagyon helyes volt. Másfél órán át nyíltan arról beszéltem neki, mire *nem* vagyunk képesek. A végén Sztálin azt mondotta, természetes, hogy igen csalódott, de nagyon köszönte őszinte kijelentéseimet. Sokat ő sem várt. Azután elmondotta, hogy mire vagyunk képesek — fejezte be a ME lelkesen, egészen felvillanyozva.

DE GAULLE ÉS GIRAUD

1943. január 22.

A miniszterelnök, mondotta nekem Harry, nem térhet vissza Washingtonba anélkül, hogy ezt a de Gaulle—Giraud vizsályt el ne simítaná. Nem lesz könnyű De Gaulle szándékosan módot keres rá, hogy nehézségeket okozzon. Olyan biztos most is mindenben, mint Chequers volt, a hallban, amikor először találkoztunk, és éppen Londonba akart utazni. Valószínűleg teremtés, olyan, mint egy zsiráf, orlyukain keresztül lefelé szipákol a tekintete alatt levő halandókra. Amikor kérdéseket tettem fel neki arra vonatkozólag, hogy mi lesz a tank szerepe a jövő háborújában, franciául kezdett beszélni nagyon gyorsan, és hagyott, hogy úgy bámuljak fel

rám, mint ahogyan egy csibész bámul tisztelettel a királyi palota órára.

Azóta be- és kitoppant naplóm lapjain, de valahányszor megjelenik, mindig összezördül a ME-kel. A ME nem gyűlölködő, de ezekben a napokban, amikor csaknem szétszedik, egyes személyek mintha az idegeire mennének; de Gaulle is ezek közé tartozik. Annnyira ki van tömve elvekkkel, hogy egy kis keresztényi türelemnek már nem marad benne hely; merevsége nem fér össze az engedékenységgel. Az olyan emberek, mint ő, nem tudják könnyen belátni, hogy valaki idegen létére is felsőbbrendű lény lehetne. Winstonnak viszont az ilyenfajta agnoszticizmus nincsen ínyére.

Ennek ellenére világos, hogy az Elnök fejébe vette: békét teremt a két tábor-

nok között; barátoknak kell lenniük. Az idő azonban fogytán van. Ezért aztán Anthony Eden Londonban azt a megbízatást kapta, hogy de Gaulle-t hozza ki ide; elég nehéz feladat, mert a tábornok büszke ember, csordultig tele panasszal. Anthony először magától értetődően nem ért el eredményt. De Gaulle kurta-furcsa visszautasítása már véglegesnek látszott, csak amikor a ME éleshangú üzenetet küldött neki, és sejteni engedte, hogy amennyiben nem nyújt nagyobb segítséget a szövetségeseeknek, akkor a jövőben ezek meg tudnak lenni nélküle is, kezdte úgy vélni, jó lesz, ha mégis eljön ide. Ma reggel érkezett, morogván. Még itt is fél nap telt el azzal, hogy igyekeztek rávenni a Giraud-val való találkozásra. Olyan volt az egész, mint egy makrancos ló betörése. Találkozása a ME-vel nem volt valami sikeres. Amikor végre kijöttek villánk egyik kis nappalijából, a ME megállt a hallban, és nézte a franciát, amint fejét magasra emelve büszkén ellépkedett a kerti ösvényen. Winston ravasz mosollyal fordult felém:

— Hazája feladta a harcot, ő maga menekült, és ha félreállítjuk, vége van. Nos, nézzetek rá! Nézzetek rá — ismételte —, olyan, mintha Sztálin lenne, minden szava mögött kétszáz hadosztály. Elég bárdolatlan voltam hozzá. Nyíltan megmondtam, ha nem ad több segítséget, félreállítjuk.

— Hogyan fogadta? — kérdeztem.

TALÁLKOZÁS TÖRÖKORSZÁGBAN

1943. január 30.

Franciaország összeomlása és a németeknek a Kaukázusban való megjelenése óta Törökország tükön ült. Hadserege állandóan mozgósítva volt, hogy ellenállhasson az invázióknak. A törökök annyira óvatosak voltak Németországgal fenntartott kapcsolataikban, hogy amikor Törökország bölcs és előrelátó elnöke beleegyezett a ME-vel való találkozásba török földön, ez fordulópontnak számított. Más szóval azt jelentette, hogy a német katonai helyzet romlásának arányában a mi részvényeink emelkedtek.

Amikor Kairóban beszálltunk a repülőgéphez, amelynek rendeltetése valahol Törökországban volt, az az érzésünk támadt, hogy különleges, távolról sem járt utakon haladó kiránduláson veszünk részt. Adanában szálltunk le, ahova né-

— Ő — felelte a ME —, mintha nem is érdekelte volna. Ígéreteimet és fenyegetéseimet válasz nélkül hagyta.

Harry Hopkins mesélte el az Elnök egyik csipős megjegyzését, mely szerint de Gaulle magát Jeanne d'Arc egyenesági leszármazottjának tartja. Most elismételtem a ME-nek is. Nem mulatott rajta. Egyáltalán nem tartotta lehetetlennek.

— Franciaország hadsereg nélkül nem Franciaország. De Gaulle a hadsereg szelleme. Talán — tette hozzá szomorúan — az utolsó képviselője ennek a harcias népnek.

Ha ennek a franciának a büszkesége, s az, hogy mindent és mindenkit lekicsinyel, egyszer-másszor a ME idegeire is megy, vannak napok, amikor nem tudja magába fojtani iránta érzett csodálatát. Amikor ezeket mondotta, könnyezett: „Anglia de Gaulle szemében szörnyen megsértette Franciaországot azzal, hogy segített rajta. Nem tudja elviselni, hogy Franciaországnak segítségre volt szüksége. Ébersége Franciaország dicsőségének védelmében egy pillanatra sem lankadt.”

(Az jutott eszembe, mi történik ma este, amikor de Gaulle az Elnökkel találkozik. Roosevelttel — ha Harrynak hinni lehet — nincs olyan hangulatban, hogy engedményeket tegyen de Gaulle büszkeségének. Márpedig, amint Winston megjegyezte, de Gaulle az alacsonyabbrendűségi komplexus megtestestítője.)

hány autó jött ki fogadásunkra, és keskeny, lapos, sáros utakon egy mellékvágányra tolt vonathoz hajtottunk. Peron nem volt, de mihelyt a ME-öt betuszkoltuk fülkéjébe, a vonat kigyózza elindult, kb. nyolc kilométeres óránkénti sebességgel a Taurus hegység árnyékában. Mindaddig, míg kijutott a hófödte hegyek közül, úgy mászott, mint „egy zománcozott lepke”. Ezt a hasonlatot a ME-től kölcsönöztem, akinek nagyon tetszett, és többször megismételte.

Vonatunkat a vagonok nagy csörömpölése közepette félretolták. Az egyik fülkéből kiszállt Törökország elnöke, és bejött szalonunkba, amelyben villásreggelihez terítették. Az elnök, miniszterelnöke és külügyminisztere, mind süketek. A török hadsereg kemény és zárkózott vezénylő marsallja szintén süket lehetett, mert az érdemi tárgyalásokból alig

vette ki részét. A mi részünkön a ME, a CIGS* és Alex vidáman kiabáltak. Jumbo Wilson a török marsallhoz csatlakozott, és senki sem tarthatott attól, hogy valamilyen enyhébb indiszkréciónak elkövetésével vádolhatnának bennünket.

Az elnök, süketsége ellenére, igen éber, mindent észrevesz. És csupa mosoly; beszél angolul, a ME-re nagyon jó benyomást tett. Már éppen passzív francia tudásom akartam aktivizálni az elnök titkára érdekében, amikor ez folyékony angolsággal tudomásomra hozta, hogy minden héten hallgatja az agytrösztöt.

A tárgyalások délután is folytak, a vonatban azonban fülledt volt a levegő, leugrottam hát, és míg a többiek aludtak, sétálni mentem. Vacsora előtt a ME-öt hálósobájában találtam a vonat hátsó részében. Elégedett volt a megbeszélésekkel.

— Ma eredményesebb munkát végeztem, mint bármely más napon — mondotta. — Az elnök mindkét kezét az enyémbe tette. Most már megértem, hogyan nyeri meg a népet. Biztos vagyok benne, hogy teljesen a mi oldalunkra állítottam. De nem akarom, hogy a törökök beavatkozzanak, amíg nincsenek felkészülve. Nem akarom lemészároltatni őket. Fegyverkezzenek csak fel, és az-

után, ha érdekük úgy kívánja, beléphetnek. Én csak azt hangsúlyoztam, hogy a felfegyverkezésnek alaposnak kell lennie.

Egy kívülálló talán nem látna semmi veszélyt abban, ha a törökök gyors akcióba kezdenének. Ők azonban semmit sem hamarkodnak el.

Az amerikai nagykövet, Steinhardt, derülátó volt, akárcsak Winston:

— Hadd döntsenek ők az időt illetően, ne sietessük őket. Meglátja, az események majd őket is besodorják.

Az angol nagykövet, Sir Hughe Knatchbull—Hugessen, e tekintetben látszólag egyetértett kollégájával. Én azt hiszem, hogy az amerikai tőle kölcsönözte nézetét. Mindketten attól tartottak, hogy a ME egyszerre akar mindent...

Este nagy ünnepség volt, és pohárköszöntők ürügyén sok italt bevedeltünk. A ME egészen jókedvű lett, és jóformán csak ő beszélt. Nagyon belemerült abba, hogy néhány történetét a maga különös franciájára fordítsa. De ez nem volt sem francia, sem angol, hanem valami a kettő között. Ha költeményt idéz, elhaddarja, mint egy öntudatos iskolás fiú; most annyira el volt foglalva saját előadásával, hogy velünk mit sem törődött. Megérkezésünk előtt a törököket talán izgatta, hogyan is fognak lezajlani az események. A közbejött fordulat kétségtelenül megkönnyebbülést váltott ki belőlünk. Mindenesetre, amikor látták, hogy a ME-nek széles jókedve van, ők is feszitelenül kacagtak. Egyszerre olyan lárma keletkezett, hogy nem hallottam, amit Iszmet Inönü tanácsosa mondott, pedig a jobbomon ült. Amikor azután a sok ital megoldotta a nyelvét, nehézség nélkül megértettem, mit akar tudomásomra hozni. Azt mondotta, hogy a törökországi „fejések” négy hónapot adnak Németország összeomlásáig.

A BESZÉD MŰVESZE

1943. szeptember 6.

A vonaton Boston felé utaztunkban úgy véltem, hogy a ME-nek ismét hőemelkedése van. Ingerlékenységéből arra következtettem, hogy valami „defekt” állott be. Bizonyos oknál fogva, amely-

* CIGS = Chief of the Imperial General Staff (vezérkari főnök)

nek akkor még nem hatoltam mélyére, nagyon komolyan veszi beszédét, melyet a Harvard Egyetemen kell elmondania. Az Elnök is érdeklődött utána. A ME 1904-ben tanult Harvardon, és most azt szeretné, ha a szertartás a régi egyetemén fényben és pompában elérné az angol színvonalat. Azt hiszem, sok gondot okozott Conantnak, Harvard rektorának. Mindenesetre nagy lötás-futás volt találja körül. Conant azt akarta, hogy a

ME a maga oxfordi DCL* talárját viselje. Ez skarlátvörös, és bizonyára nagyobb hatást vált ki, mint az egyszerű amerikai palást. De túl késő volt elhozni Angliából. Végül is valahogyan felfedeztek egyet Princetonban, és kölcsön kérték az alkalomra.

Amint a ME felment a harvardi *Sanders Theatre* színpadára, egyszerre világossá vált, hogy egyéni hozzájárulásával is emelni akarja az egyetemi esemény színvonalát. Fekete kabát volt rajta, és csokornyakkendő. Winston azonban nem volna Winston, ha konvencionális maradna. Bő, skarlátvörös talárja alatt hozzá nem illő szürke flanel nadrágot viselt. Furcsa feketebársony kalapját kinyújtott kezében tartotta, és valósággal sugárzott az őt köszöntő hallgatóságra.

Azzal kezdte, hogy a hallgatóságot néhány mondatban emlékeztette Britannia bombázott városaira, és felidézte az utolsó alkalmat, amikor egyetemi talárt viselt. Ez Bristolban volt, amelyet az azelőtti éjszakán súlyosan bombáztak, és valóban, mondotta, „az egyetemi tanszemélyzet közül sokan talárjukat a piszkos és átázott egyenruhájukra öltötték fel”.

— Ma itt ismét egyetemi berkekben vagyok — szünetet tartott és szemével hunyorított —, azt hiszem, „berkek” a helyes szó, ahol a tudás van felhalmozva, ahol a tanulást mozdítják elő, ahol az erényt vesik az emberi lelkekbe, ahol gondolkozásra készítetnek.

Nem szípkázott a szellemtől ez a megállapítás, de a hallgatóság megbocsátó hangulatban volt, mert Britannia bombázására gondolt. Azután a ME a nagyság áráról beszélt:

— Nem lehet felemelkedni a civilizált világban a sokoldalú vezető közösség színvonalára anélkül, hogy ne merüljenk bele problémáiba, anélkül, hogy minket ne rázkódtatnának meg haláltusái, és céljai ne adnának ösztönzést.

E részlet finom hízelgése jól ki volt számíva, hogy előkészítse az utat ahhoz, aminek következnie kellett. Most már elméje belső logikáját egész mélységében feltárhatta:

— Bismarck szerint a XIX. század

végi társadalomra az volt leginkább jellemző, hogy a brit és az amerikai társadalom ugyanazt a nyelvet beszélte. A közös nyelv adománya felbecsülhetetlen örökség, és talán egyszer a közös állampolgárság alapja is lehet.

Itt kibújt a szeg a zsákból. De milyen észrevétlenül, milyen türelmesen, milyen okosan készítette elő erre a hallgatóságot!

Majd a befejező részt szem előtt tartva engedte, hogy az alap gondolat még egyszer felbukkanjon:

— Azért vagyok itt, hogy nyíltan megmondjam Önöknek: semmi sem fog hibátlanul vagy tartósan működni a brit és az amerikai nép egyesített erőfeszítése nélkül. Ha együtt vagyunk, semmi sem lehetetlen. Ha megoszunk, mindenben kudarcot vallunk. Ezért hirdetem én szüntelenül népeink testvéri szövetségének eszméjét, s nem azzal a hátsó gondolattal, hogy bármelyik fél részére irigységet kiváltó anyagi előnyöket szerezzünk, vagy hogy területének gyarapítására törekedjünk, vagy a földi hatalom dicsőségéért, hanem az emberiség szolgálatáért és azért a dicsőségért, amely kijár nagy ügyek szolgálóinak.

Ezzel a háború utáni szorosabb egység javaslatában olyan messzire elment, ameddig bátorsága engedte. Visszatérünk Washingtonba elmondta nekem, hogy nem olyan régen még nem merészt volna ilyen messzire menni. Nincs kétségem afelől, hogy „a közös állampolgárságot” kipróbálta az Elnökön, még mielőtt Bostonban felvetette volna.

A beszéd tipikusan churchilli hangvétellel ért véget:

— Hadd mondjam meg itt, milyen büszkék lehetünk mi mindannyian, fiatalok és öregek, hogy az emberi történelemnek ebben a szédítő, izgalmas és emberalakító korszakában élünk.

„Hála legyen az Istennek, hogy méltónak tartott minket az ő idejére” — énekelte Rupert Brooke a Dardanelláknál, és ez a derék, a 70-ik évéhez közeledő öreg most feldobja kalapját azért, mert még életben van, és játszhatja e nagy időkben a maga szerepét.

* Doctor of Civil Law

VITA NÉMETORSZÁG JÖVŐJÉRŐL

1944. szeptember 13.

Ma este a Citadelben férfivacsora volt; az Elnök, a ME, Morgenthau, a Prof., Leahy admirális, Leathers, Ross McIntire meg én kerekasztal mellett ültünk. Hogyan lehetne megakadályozni egy újabb háborút Németországgal? — ez volt a társalgás egyetlen témája. Az amerikaiak kivétel nélkül drasztikus intézkedések mellett kardoskodtak, azt hangoztatva, nem szabad megengedni, hogy Németországnak hajói vagy hajóépítő telepei legyenek; amire szüksége van, elszállítható a mi hajóinkon. Morgenthau le akarta záratni a Ruhrvidéket, hogy segítsen elsősorban a brit acél kivitelének, A ME ellenezte ezt. Látszott, hogy ez a túlzott keménység nincsn inyére.

— Én teljes mértékben támogatom Németország lefegyverzését — mondotta —, de azt már nem kellene megakadályoznunk, hogy tisztességesen éljen. Valamennyi állam munkásosztálya között kapcsolatok vannak, és az angol nép nem fogja támogatni azt a politikát, amelyet Önök hirdetnek.

Azt hiszem, jól tette, amikor így dörögött: „Én egyetértek Burke-vel. Nem lehet egy egész népet vádolni.“

Ha a ME nem is fejtette világosan ki, mit kellene tenni Németországgal, egészen félreérthetetlenül megmondta, hogy mit *nem* kellene tenni.

Majd így folytatta mondanivalóját:

— Mindenesetre, amit tenni kell, azt gyorsan kell tenni. Irtsátok ki a bűnözőket, de ezt ne húzzátok hosszú éveken át!

Morgenthau megkérdezte a ME-től, hogyan tudná megakadályozni, hogy Britannia ne éhezzen, ha kivitele máris annyira lehangyatlott, hogy behozatalát nem tudja fedezni. A ME nem tudott kielégítő választ adni. Gondolatai visszatértek a képviselőhöz és ahhoz, amit az angol népről tudott. Az ötödik évben, mondotta, amikor a szenvedélyek lecsillapulnak, nem támogathat ilyen elnyomó intézkedéseket. Ezután a lefegyverkezés szükségén lovagolt. Ennél a pontnál az egyik amerikai közbeszólt: az volt a véleménye, hogy Németországot vissza kell vezetni a pásztori életmódra. A szenvedélyes tárgyalás alatt egyedül a ME nem szakadt el a valóságtól. Az Elnök többnyire hallgatott; egyszer megjegyezte, hogy egy olyan üzem, amely acélbútort gyárt, egyetlen éjszaka a háborús termelés szolgálatába állítható.

A három órás vita után úgy tűnt, ki-tölthetetlen szakadék tátong az amerikai szempont és a ME között. A Prof. Reese az amerikai oldalra állott. Végül Roosevelt így szólt:

— A Professor Morgenthauval együtt tanulmányozza tervünket.

*

A vacsorai beszélgetésről írott jegyzeteim kidomborítják Winston ösztönös viselkedését Morgenthau tervétől. Gyűlöli a kegyetlenséget, és egy nép kiéheztetésének gondolata megdöbbenetted. Nyilvánvalóan érzelmi reakció volt az. Egészen zavarba jöttem, amikor huszonnégy órán belül teljes fordulat következett be. Valaki azt a megjegyzést tette, hogy a terv nem válik be, mire Winston elveszítette türelmét.

— Miért ne válna be? — kérdezte. — Nincs türelmem azokhoz, akik folyton csak a nehézségekkel hozakodnak elő.

Most már világos volt, hogy a Prof. meggyőzte, és a ME megváltoztatta álláspontját. Lord Cherwell nagyon okos ember volt, és hosszú barátságuk alatt sok mindent ellesett Winston eszejárásából. Később nyíltan megmondtam a Professornak, hogy őt terhel a felelősség a különös határozatért. Megkérdeztem, hogyan vette rá a ME-öt a terv aláírására. Először megpróbált kitérni a kérdés elől, de amikor nem hagyta abba, igyekezett igazolni eljárását. „Megmagyaráztam Winstonnak — mondotta —, hogy a terv, veszélyes versenytársának kiküszöbölésével, megmentené Britanniát a csődbejutástól. Valakinek szenvednie kell a háborúért, és az igazság feltétlenül azt kívánja, hogy Németország és ne Britannia fedezze a számlát. Winstonnak nem volt mit hozzáadnia, és többet egy szót sem szólt a Németországot érintő egyetlen fenyegetésről.“

Amíg Lord Cherwell beszélt, szinte láttam, hogyan veszi ki zsebéből az egyik grafikonját a maga igazán nyugodt magabiztonságával. Megmagyarázta a csúcspontokat a ME-nek. Ez először értelmetlenül nézi őt, azután kérdez, és rövid idő alatt meg van győzve. Elvégre világos: ha Németország ipar nélkül marad, Britannia lép a helyébe, és átveszi kereskedelmét.

— Ők hozták magukra a bajt — morgott a ME.

A tervet nem a Prof. eszelte ki, Morgenthautól vette át. Morgenthau állt elő

azzal az elgondolással, hogy Németországot ipari országból pásztori országgá kell átalakítani. Neki nem volt türelme a félmegoldásokhoz, és a Ruhr-t annyira meg akarta kopasztani, hogy az a belátható jövőben ne válhasson iparvidékké. Fel akarta számolni a bányákat. A legyőzött maradjon csak ipar nélkül, a német nép

pedig a jövőben éljen földművelésből. Ezután az történt, hogy Rooseveltt, akárcsak Winston, hajlandó volt Morgenthaurra hallgatni. Röviddel az értekezlet előtt azt az érzését juttatta kifejezésre, hogy a németeknek olyan leckét kell adni, amelyet soha nem felejtene el...

NAPLEMENTE

1955. május 30.

Mintha nem is ő volna: egy egész napot meditációval töltött el. J. R. Green *Az angol nép rövid története* című művét nyújtotta át nekem, melyet McMillan adott ki 1874-ben.

— Nézze a nyomást. Rémes. Green kronológiája teljesen rossz. Egészen megvigasztalodom, amint olvasom. Az én elbeszélésem világosabb, egyszerűbb.

Elmondtam neki, hogy fiatalkoromban olvastam Seeley *Anglia kiterjeszkedése* című munkáját, mely új világot tárt fel számomra. Nagyon szomorúan rámnézett, de csak ennyit mondott:

— Most Seeley könyvének a címe *Anglia összezsugorodása* lenne. Sokat javítottam a könyvemem.

— A szöveg megváltoztatására gondol?

— Csak néhány helyen. Inkább átalakítottam, és a megfelelő időrendbe állítottam.

Kinyújtózkodott, és azt javasolta, hogy egy szélmentes ülőhelyet keressünk a kertben, ahol a napon lehetünk.

— Senki sem várhatja — elmélkedett —, hogy örökké éljen. Szeretném, ha egy reggel nem ébrednék fel. — Hirtelen abba hagyta, majd így folytatta:

— Nem, mégis inkább azt szeretném, hogy előre tudjam, mikor fog meghalni. Életem diadalmas volt, és igyekeztem mindent kipróbálni belőle.

Nehezen lélegzett. Amíg le nem ülünk, többet nem beszélt. Azután ismét folytatta:

— Azt hiszem, az ember lelke halhatatlan. De azt már nem tudom, vajon a halál után öntudatnál van-e, vagy nincs...

— Ön nagyon jól hozzászoktatta magát a nyugdíjas élethez.

— Igen — mondotta —, az őrségváltás mintaszerű volt.

Újabb hosszú szünet következett, azután kedves dicsérettel beszélt Mary-ról, a háborúban tanúsított jó magatartásáról. Nagy öröm volt számára figyelemmel kísérni Mary szép családjának fejlődését Chartwellen. Abban reménykedett, hogy Christopher hamarosan hivatalba kerül, mert ő nagyon jól elvezetne egy egész ügyosztályt. Majd egy brit lepkegyűjtő egyesületről szólt:

— Arra kellene törekedni, hogy számuk növekedjék és ráneveljék a fiatalokat, hogy szelíden bánjanak a lepkékkel. Amikor kisgyermek voltam, az iskolában hálót kaptunk, és arra biztattak, hogy öljük meg őket. Ha megfogtunk egyet, deszkára szűrtük fel, és a fiúk versenyeztek egymással, kinek van többféle lepkéje feltűzve a deszkára. Voltak teknősbékák, pávák... Valamit tenni kellene, hogy a hernyók is megfelelő növényekhez jussanak.

Aztán hosszan nézte az ujjamra szállt ausztráliai arapapagájt, s folytatta:

— Az a kis test hozta létre a szerkezetet, amely szép mintássá teszi azokat a gyönyörű tollakat. A világ valamennyi gépezete nem tudná ezt utánacsinálni.

Beült a gépkocsiba, hogy felmenjen a dombra, a házhoz. Én még egy ideig a kertben sétáltam. A konyhakertet a farmra vezető úttól elválasztó téglafalba süllyesztett fehér kövön ez a felirat áll:

*E falnak
nagyobb
részét
1925. és 1932.
években
Winston
építette
saját
kezével.*

1956. augusztus 16.

John Waverley és Ava villásreggeli-re voltak hivatalosak. John rövidebb-hosszabb időközökben egész politikai pályafutása során kapcsolatban állt a ME-vel, először állami főtisztviselőként, azután mint kabinetminiszter. A tények megítélésében és a belőlük levonható következtetésekben nagyon óvatos volt. Kérdéseimre adott válaszait alaposan mérlegelte.

MORAN: Ha Winston 1939-ben, a háború előtt meghalt volna, mit mondana róla a történelem?

JOHN (*egyszerre nagyon komolyan*): Sok mindenben hibát követett el, például Indiában; tévedett a pénzügyi kérdésekben, és bakot lőtt Gallipolinál.

MORAN: Nem, John, Gallipolinál talán mégsem?

JOHN: De igen. Nem maga az eszme volt rossz, de Winston nem tudott elég támogatást biztosítani magának, még mielőtt tervével előállt volna. Mint belügyi államtitkár sem volt jó. Amikor pedig ellenzékibe került, elszigetelődött, neki tanácsosokra volt szüksége, akik megmondják: „Winston, bolondot csinálsz magadból.”

Most már nem tudtam visszatartani mosolyomat, mert John, noha a nehéz időkben Írországban és Bengálban szelteme soha meg nem ingott, semmivel sem volt különb, ha szembekerült Winstonnal, mint a többiek: ilyenkor bátor szavai elhaltak ajkán.

JOHN: Ha magára maradt, Winston ítélete veszélyes volt. Igen, ha akkor meghalt volna, mint bukott ember került volna be a történelembe.

MORAN: És ami a háborút illeti?

JOHN: Igen, csodálatos tehetsége volt arra, hogy ösztönzést, ihletet adjon az embereknek. Ugyanakkor elképesztően termékeny volt eszmékben; persze egyik-másik eszméje kétségbeejtő volt, de a többiből mégis kikerekedett valami. És amint jól tudja, csodálatos szócsöve volt a nemzetnek. Igen, az a véleményem, az emberekkel nem tudott bánni, és ha valaki nem irányította kezét, a közigazgatásban sem volt jó. De képzelte felbecsülhetetlen adottság volt. És volt valami... (John kereste a megfelelő szót) valami önzetlenség Winstonban; ha egy eszme hatalmába kerítette, végtelen lelkesedéssel és energiával követte, és egyáltalán nem volt tekintettel

arra, hogy személy szerint haszna vagy kára származik-e belőle.

Ekkor Ava élesen rászólt Johnra: ha bírálni akarja Winstonot, akkor menjen a Beefsteakbe vagy más klubba! Avának egy rossz szava sem volt ellene. Hol lennének ma, mondotta, ha 1940-ben nem lett volna egy Winstonunk?

A közbeszólás alatt John feszélyezetten érezte magát. Azután még egy erőfeszítést tett, hogy a társalgást visszavesse méltó színvonalára.

JOHN: Charles, hallott-e Winston térvéről, mely szerint októberben felhívást bocsát ki? A technikai tudományoknak akar segítségére sietni. Önmaga is 25 ezer fontos felajánlást tesz. Nem hiszem, hogy azok a tanácsok, amelyeket a terve végrehajtására vonatkozóan kap, helyesek. A tanácsadója Leaders, és nem a Prof. A technológiai intézetet nem egy helyi hatósághoz, hanem az egyetemhez kellene kapcsolni. Persze, csak hosszú távon dől majd el, hogy kutatóintézet lesz-e majd belőle, vagy csupán bürokratikus szakképző szerv. De Winston nem érti az ezzel összefüggő egyetemi problémákat. Nem lenne szabad, hogy pénzt téglára és habarcsra költse, hanem a munkások fizetésére, és esetleg a fenntartási költségekre kellene fordítania.

Amikor 4 óra körül Waverley-ék elmentek, telefonáltam Winstonnak. Miss Pugh azt mondotta, hogy alszik. Válaszom az volt, hogy 6 órakor Chartwellben leszek. Még mindig ágyban találtam, borotvátlanul és pizsamája tele volt szivarhamuval. Azt mondták, hogy ebédjét is tálcáról fogyasztotta el. Monneypenny és Buckle *Disraeli életének* harmadik kötetét olvasta.

MORAN: Érdekesnek találja?

WINSTON: Alig hiszem, hogy sokat olvasnék belőle, ha nem kellene Disraeli koráról írnom... (*mégis mutatóujjával megjegyezve tartotta a helyet*) — az ember kezdi érteni célzásait.

WINSTON: Fogalmat akarok alkotni az 1830—1860-as évekről. Persze már van fogalmam róluk, de szeretném kibővíteni. Szörnyű dolog harminc olyan évről írni, amelyben semmi sem történt.

MORAN: Hát a reformtörvény?

WINSTON (*úgy tűnt, nem hallotta, mit mondtam*): Az amerikai polgárháború nem kezdődött el 1861-ig. Mintegy harminc lapot szeretnék írni erről a korszakról, kezdve 1830-cal.

Kinyitottam a vaskos kötetet, amelyet ő becsukott, de nem szívesen.

MORAN: Szép kis eledel; 580 lap, és úgy nézem, 350 szó minden oldalon.

WINSTON (*magabiztosan*): Ó, nem.

MORAN: Nos, megszámlálom.

WINSTON: Megszámlálom én!

Elvette tőlem a könyvet.

— Háromszáznegyven — mondotta kissé fojtott hangon. — Hat kötetre rüg, és én kettőt elolvastam.

MORAN: Nehezen mehet, ódon politika.

WINSTON (*vigyorogva*): Szeretem az ódon politikát. A könyv nagy része csupán betű, egy csomót átugrok.

Azután élmesélte, hogy elolvasta egyetlen ültében — három óra alatt — Wells *Csodálatos látogatását*. Azt állította, hogy egyetlen sort sem hagyott ki, nem tudta letenni. Megjegyeztem, hogy már régen nem olvastam egy könyvet sem.

— No, no, Charles — tiltakozott —, olvastam hármát Gladstone-ról és utoljára kettőt Disraeliről. Persze csak olyan könyveket olvasok, amelyeket át kell forgatnom, hogy kiegészítsem saját történelmi munkám. Clemmie, lesz szíves idehozni *Tono Bungay-t*!

Winston nem biztos abban, hogy Naszser egyszerűen leírható. Aggódik Szuezi miatt. Még mindig amellett érvel, hogy amennyiben megtámadjuk a Csatornát, nem kell feltétlenül ott maradnunk. Amikor Naszser beadja a derekát, nekünk ki kell vonulnunk.

— Anthony — mondotta — azt akarja, hogy a képviselőházban beszéljek Szuezi-ről, azt szeretné, ha a szószékről beszélnék.

Megrázta a fejét s hozzátette:

— Nem fogom megtenni. Anthony azt állítja, hogy engem mindenről értesíteni fognak.

Még ma a késői órákban készül felmenni Londonba. Norman Brooke vele vacsorázik. Amikor ezt megmondta nekem, egyszerre nyugodtabb lettem. Norman jó tanácsokkal fogja ellátni. Meg tudja mondani, kell-e feltétlenül beszélnie, és ha igen, akkor mit mondjon. Bizonyos vagyok abban, hogy felvértezi őt azzal az érzéssel, mely szerint az alkalom igen jelentős.

És Winston nem is gyanítja, hogy már senki sem törődik azzal, vajon beszél-e, vagy sem.

Bodor András fordítása